

استاد ESTAD

ESKİ TÜRK EDEBİYATI ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

[Journal Of Old Turkish Literature Researches]

E-ISSN: 2651-3013

Cilt: 3 Sayı: 1 Şubat 2020

ss. 187-212

Makalenin Geliş

Tarihi

01/01/2019

Makalenin

Kabul Tarihi

25/02/2020

Yayın Tarihi

28/02/2020

TERCEME-İ ŞAKÂ'İK-İ NU'MANİYYE'DE BİYOGRAFİK BİLGİ VE DEĞERLENDİRMELER¹

Gökhan ALP*

ÖZET

Taşköprülü-zâde Ahmed Efendi'nin (ö. 968/1561) Arapça kaleme aldığı eş-Şakâ'iku'n-Nu'maniyye fî Ulemâi'd-Devleti'l-Osmâniyye adlı eseri muhtevası itibariyle Türk edebiyatı, tasavvuf tarihi, sosyoloji ve Osmanlı tarihi, hukuku, eğitim sistemi için oldukça önemlidir. Yazıldığı günden itibaren bu önemli eserin çok sayıda tercemesi yapılmış ve zeyilleri yazılmıştır. Bu eserler üzerine de son yıllarda çok sayıda bilimsel çalışma hazırlanmıştır. Söz konusu bu çalışmalarda daha ziyade eserlerin yazılış sebepleri, hangi zaman dilimlerini kapsadığı, eserlerde zikredilen âlim, meşâyih, devlet adamları ve şairlerin hayat hikâyeleri, eserin tertip, muhteva ve üslup özellikleri ele alınmış; araştırmacılara büyük kolaylıklar sağlanmıştır.

Şakâ'iku'n-Nu'maniyye'ye yapılan tercümelerden biri de İbrahim b. Ahmed el-Amasî (ö. 998/1589-1590(?)) tarafından kaleme alınan *Terceme-i Şakâ'ik-i Nu'maniyye*'dir. Aslına bağlı kalınarak yapılan bir terceme olması hasebiyle dikkat çeken bu çalışmada "Şahısların Kimliği" merkezinde içeriklerin, kullanılan metot ve tekniğin tespitine yönelik bir incelenme gerçekleştirilmiştir. Şahısların kimlikleri; isim-unvan-lakap kullanımı, zaman-mekâna yönelik saptamalar, aile-soy-akrabalık, evlilik-çocuk durumu ve şahısların ölümleri hakkındaki tespitler çalışmanın muhtevasını oluşturmuştur.

¹ Bu makale hazırlamakta olduğum "İbrahim b. Ahmed el Amasî, *Terceme-i Şakâ'ik-i Nu'maniyye*" isimli doktora tezinden yararlanılarak kaleme alınmıştır.

* Arş. Gör., Harran Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Eski Türk Edebiyatı A.B.D., alpgokhann@gmail.com, ORCID ID: 0000-0001-2345-6789

Anahtar Kelimeler: Terceme, Şakâ'ik, Biyografi, Taşköprülüzâde

IN TRANSLATION OF ŞAKÂ'İK-İ NU'MANİYYE BIOGRAPHICAL INFORMATION AND EVALUATIONS

ABSTRACT

Taşköprülü-zâde Ahmed Efendi's (ö. 968/1561) Arabic-written book that is *eş-Şakâ'iku'n-Nu'maniyye fî Ulemâi'd-Devleti'l-Osmâniyye* is very important in terms of Turkish literature, mystic history, sociology, Ottoman history, law and education system. Since the day it was written, many translations of the work have been made and additions have been written. Numerous scientific studies on these works have been prepared in recent years. In these studies, the reasons for the writing of the works, the time periods they cover, the life stories of the scholars, statesmen, sheiks and poets mentioned in the works, the composition, content and style features of the work have been handled and thus great convenience has been provided to the researchers.

One of the translations to *Şakâ'iku'n-Nu'maniyye* was made by İbrahim b. Ahmed al-Amasi(ö. 998/1589-1590[?]) was written as *Terceme-i Şakâ'ik-i Nu'maniyye*. This work, which has attracted attention due to the fact that it is a translation made by adhering to the original, has not been examined in the center of "Identity of Individuals" for the determination of the contents, used methods and techniques. Identities of individuals: using name-title-nickname, determinations regarding time and place, family-lineage-kinship, marriage-child status and deaths of individuals formed the content of the study.

Keywords: Translation, Şakâ'ik, Biography, Taşköprülüzâde

GİRİŞ

Osmanlı biyografi literatüründe ulema biyografilerinin toplu ilk derlemesi olan *Şakâ'iku'n-Nu'mâniyye* içerdiği bilgiler ile Osmanlı ilmî hayatı ve muhiti hakkında temel bir kaynak hüviyetine haizdir. Osmanlı İmparatorluğu döneminde Anadolu'daki Türk fikir hayatını gerek medrese ve ilim yönüyle gerekse tekke ve tarikat cephesi ile aydınlatan bu eser, temel ilimler tasnifine dair naklî/aklî ilimler bütünlüğünü veren yaklaşımları ile önem arz etmektedir.

Ele aldığı isimlerin hayatlarına dair çok yönlü tasvirler ile arka plana ait birçok tarihî bilgiye erişmemizi sağlayan bu eser, bir tabâkat kitabı olmanın çok ötesindedir. Eserde özelde tanıtımı yapılan âlim ve meşâyihin sosyo-kültürel arka planını ifade eden bilgiler, genelde ise Osmanlı kültür dünyasını yansıtan bir mahiyet arz etmektedir. Ancak bu önemli eser, ele alınışı itibarıyla çoğu zaman birkaç ismin biyografik bilgisine müracaat ya da bir çalışmada araştırmacının birtakım yargularını desteklemeye yönelik girişimlerle karşımıza çıkmaktadır.²

Eserin tamamını merkeze alan sistematik bir bakış açısı bu anlamda bir boşluğun nispeten telafisidir. Bu amaçla İbrahim b. Ahmed el Amasî(ö. 998/1589-1590(?))³ tarafından Taşköprülü-zâde Ahmed Efendi'nin (ö.968/1561)

² *Şakâ'iku'n-Nu'mâniyye*, tercüme ve zeyilleri üzerinde özellikle son yıllarda önemli çalışmalar gerçekleştirilmiştir. Yapılan bu çalışmalarda *Şakâ'iku'n-Nu'mâniyye* geleneği, eserlerin tertibi ve biyografik tanzimi, şekil ve muhteva hususiyetleri incelenmiş ve eserlerin günümüz Türkçesine aktarımı gerçekleştirilmiştir. Bu anlamda yapılan çalışmalar için bkz: Muharrem Tan, (çev.), *Taşköprülü-zâde – Osmanlı Bilginleri (eş-Şakâ'iku'n-Nu'mâniyye fi 'ulemâ'i'd-Devleti'l-'Osmâniyye)*, İz Yay., İstanbul 2007; Ramazan Ekinci, (haz.), *Zeyl-i Şakâ'ik*, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, İstanbul 2017; Suat Donuk (haz.), *Hadâ'iku'l-Hakâ'ik Fî Tekmiletü's-Şakâ'ik*, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, İstanbul 2017; Ramazan Ekinci, (haz.), *Vekâyi'ü'l-Fuzalâ*, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, İstanbul 2018; İsmail Yıldırım, Fındıklı İsmet Efendi'nin *Tekmiletü's-Şakâ'ik Fî Hakkı Ehli'l-Hakâ'ik'ü'l-İnceleme-Metin-Dizin*], Yayınlanmamış Doktora Tezi, Kırıkkale Ünv. SBE, Kırıkkale 2018; Muhammet Hekimoğlu, (Haz.), *Taşköprülü-zâde Ahmed Efendi- Eş-Şakâ'iku'n-Nu'mâniyye fi 'Ulemâ'i'd-Devleti'l-'Osmâniyye (Osmanlı Âlimleri)* Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, İstanbul 2019.

Bu alanda önceki yıllarda hazırlanan diğer bazı çalışmalar için bakınız: Hamit Dikmen, *Edîmeli Mecdî Efendi, Şakâ'ik-ı Numâniye Çevirisi İndeksi*, Yayınlanmamış YL Tezi, Ankara Üni., SBE, Ankara 1980; Ahmed Suphi Furat (haz.), *Eş-şakâ'iku'n-nu'mâniyye fi 'Ulemâ'i'd-devleti'l-'Osmâniyye – Taşköprülü-zâde*, Edebiyat Fakültesi Yay., İstanbul 1985; Abdülkadir Özcan, (tıpkıbasım), *Mecdî Mehmed Efendi, Hadâ'iku's-Şakâ'ik*, Çağrı Yay., İstanbul 1989; Abdülkadir Özcan, (tıpkıbasım), *Nev'î-zâde Atâyi, Hadâ'iku'l-hakâ'ik Fî Tekmiletü's-şakâ'ik*, Çağrı Yay., İstanbul 1989; Abdülkadir Özcan, (tıpkıbasım), *Şeyhî, Vekâyi'ü'l-fuzalâ*, Çağrı Yay., İstanbul 1989; Abdülkadir, (tıpkıbasım), *Fındıklı İsmet Efendi, Tekmiletü's-şakâ'ik Fî Hakkı Ehli'l-hakâ'ik*, Çağrı Yay., İstanbul 1989; İsmail Kayacioğlu, *Şakâ'iku'n-Nu'mâniyye Zeyillerinden Vekâyi'ü'l-fudalâ'daki Şair Biyografileri*, Yayınlanmamış YL Tezi, Gazi Üni., SBE, Ankara 1998.

³ İbrahim b. Ahmed el Amasî, *Terceme-i Şakâ'ik-ı Nu'mâniyye* adlı eserinde kendi biyografisini bizzat kaleme almıştır. Bu bilgilere göre Amasya'da doğan İbrahim b. Ahmed ilk olarak büyük müfessir Şeyh Abdu'r-rahim'den ve Cüneyd-zade Abdu'r-rahman'dan ders almıştır. Ardından Mehmed Paşa Medresesi'nde Mevlânâ Sinân ve Hüseyin Ağa Medresesi'nde Mevlânâ Fahre'd-din'den ders alan İbrahim b. Ahmed akabinde Amasya Müftüsü Gürcükzade yanında danişmend/stajyer olarak eğitimine devam etmiştir. Bursa'da Manastır Medresesi'nde Niksârî Emir Hasan Efendi, Muallim-zâde Ahmed Çelebi ve Arab-zâde olarak tanınan Monlâ Mehmed'den eğitimini tamamlayıp ardından Amasya ve Sunya'da müderrislik görevlerine getirilmiştir. Hayatının sonlarında doğduğu şehrin kadılığını yapmıştır. Ölümü 998/1589-90'dan sonradır.

Arapça kaleme aldığı eş-Şakâ'iku'n-Nu'mâniyye fî Ulemâi'd-Devleti'l-Osmâniyye'nin Türkçe tercemesi olan *Terceme-i Şakâ'ik-i Nu'mâniyye*'den⁴ hareketle çalışmamız oluşturulmuştur. Burada "Şahısların Kimliği" merkezinde ele alınan kişilerin kimliğine yönelik olarak isim-unvan-lakap kullanımı, eserde zaman ve mekâna yönelik tespitler, aile-soy-akrabalık, evlilik-çocuk durumu ve şahısların ölümüne yönelik tespitler başlıklar halinde sıralanmıştır. Eserde verilen bilgilerin dışına çıkmadan, başka düşünce, anlayış ve verilere göre yanlışlığı, doğruluğu, eksikliği veya tamlığı vb. üzerinde tartışmaya gidilmeden içerikten doğan öbekleşmeler çerçevesinde eser merkezli bir anlayış ile çalışma sınırlandırılmıştır.

ŞAHISLARIN KİMLİĞİ⁵

1- İsim, Unvan, Lakap

Osmanlı kültür hayatını yansıtan önemli kaynaklardan biri olan *Şakâ'iku'n-Nu'mâniyye*, silsile halinde devam eden ve yaklaşık altı asır süren bir dönem içerisinde ilmiye ve meşâyih sınıfına mensup kadı, şeyh, müderris ve mutasavvıfın hâl tercemelerini ihtiva etmektedir. Dönemin önemli isimleri hakkında bilgi vererek onların tanınması, hatırlanması amacıyla kaleme alınan bu eserin asıl amacı "*unutturmamaktır*" denilebilir. Dolayısıyla bu amaca yönelik olarak tertip olunan eserde yapılacak ilk iş ilmiye ve meşâyih sınıfına mensup bu önemli isimlerin adı, sanı, lakabı vs. hakkında kullanılan metota yönelik tespitler olacaktır.

⁴ Taşköprü-zâde Ebu'l-hayr İsameddin Ahmed Efendi'nin *Şakâ'iku'n-Nu'mâniyye*'sine sadık kalınarak yapılan bu tercemenin müstakil bir adı bulunmamaktadır. İbrahim b. Ahmed el-Amasî tercemesini kaleme alırken *Şakâ'ik-i Nu'mâniyye*'yi mukaddime ve hatime bölümleri haric olduğu gibi Türkçe'ye çevirmiştir. Eser aslına sadık bir tercümedir. Tercümenin amacı Türkçe konuşan halkın gözetilerek hem anlaşılmasını sağlamak hem de faydanın yaygınlaştırılmasına katkı sağlamaktır. Mütercim tercümesini Amasya kadılığı görevinde 998 Cemâziyelâhir sonlarında /1590 Mayıs ayında tamamlamıştır.

⁵ Eserin tasnifinde ve yorumlanmasında en temel başvuru kaynağımız Harun Tolasa'nın "16. Yüzyılda Edebiyat Araştırma ve Eleştirisi" adlı çalışmasıdır. Bu ve yararlandığımız kaynaklardan bazıları için bkz. Harun Tolasa, "Sehî, Lâtîfi ve Âşık Çelebi Tezkirelerine Göre 16. Yüzyılda Edebiyat Araştırma ve Eleştirisi", Akçağ Yay. Ankara 2002; Harun Tolasa, "Şair Tezkirelerinde Örnek Verme İşlemi" Ege Ün. Sos. Bil. Fak. Derg. C. I, S.I, İzmir 1983; Nihat Çetin "Anadolu Sahasında Yazılan İlk Dört Şuarâ Tezkiresinin Terkihi Üzerine Bir Araştırma", İstanbul Ün. Ed. Fak. Bitirme Tezi [Türkiyat Ens. T. 281]; Pervin Çapan, "18.yy. Tezkirelerinde Edebiyat Araştırma ve Tenkidi", Basılmamış Doktora Tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Ens. Elazığ 1993; Filiz Kılıç, "XVII. Yüzyıl Tezkirelerinde Şair ve Eser Üzerine Değerlendirmeler", Akçağ Yay. Ankara 1998; Filiz Kılıç, "Klasik Türk Edebiyatının Peşinden" Grafiker Yayınları, Ankara 2013; Süleyman Solmaz, "Onaltıncı Yüzyıl Tezkirelerinde (Ahdi, Gelibolulu Âli, Kınalızâde, Beyânî) Şâirin Dünyası" Akçağ Yay., Ankara 2012.

Eserde ele alınan kişilerin tanıtma biçimleri genel olarak birbirine benzer ifadeler ile gerçekleşmektedir. Bu tanıtım şahısların isim, unvan ve lakabının ya doğrudan doğruya ya da başka ilgiler kullanılarak verilmesi şeklindedir. Bu ilgi kimi tanıtımlarda eserin biyografik bir kaynak olması hasebiyle: “*Monlā Musannifek Şeyh ‘Alī bin Muhammed bin Mes‘ūd bin Mahmūd bin Muhammed bin Muhammed bin Muhammed bin ‘Ömer eş-Şahrūdī el-Bistāmī el-Herevī er-Rāzī el-‘Ömerī*” ; “*Monlā Salāha’d-dīn Mūsā Çelebi İbn el-Mevlā el-Fāzıl Hamīdü’d-dīn İbn Efdale’d-dīn el-Hüseynī*” şeklinde hakkında bilgi verilen ismin, nesep ve şeceresi ön plana çıkarılarak gerçekleşmektedir. Kimi örneklerde şahısların doğduğu yer: “*Şeyh Hāmid bin Mūsā el-Kaysērī*” ; “*Şeyh Hācī Bayram Sultān el-Ankaravī*” kimi örneklerde ise mensubu bulunduğu bir kavim ya da coğrafya yer almaktadır: “*Monlā Seyyidī ‘Alī el-‘Acemī*” ; “*İlyās İbn Hamza er-Rūmī*” ; “*Monlā ‘Alī el-‘Arabī*”

Biyografik tanıtımlarda özellikle unvan veya lakaplarda görülen yaygın kullanımlardan biri “... demek ile meşhūr”, “... demek ile ma‘rūf”, “... demek ile ma‘rūf u meşhūr” gibi ibarelerle ifadesini bulan anlatım kalıplarıdır. “Meşhūr”, “ma‘rūf” kelimeleri ile ifade bulan bu kullanımlarda dikkat çeken husus, bu tarz uygulamaların madde başlarında “eş-şehīr”⁶ ifadesiyle kendisinden sonra gelen unvan ya da lakapları ifade eden kullanımlardan farklı olmasıdır. Zira bu tarz tanıtımlar madde başlarından hemen sonra müstakil bir bölüm halinde zikredilmektedir: “*Monlā ‘Alā’e’d-dīn el-Esved: ‘Ulemā-yı Rūm katında Kara Hāce demek ile meşhūrdur.*” ; “*Hāfizü’d-dīn Muhammed bin Muhammed el-Kerderī: Beyne’n-nās İbn Bezzāzī demekle meşhūrdur.*” ; “*eş-Şeyh Muhammed: Ahī Şūrā demekle ma‘rūfdur.*”

Bazı maddelerde ise şahısların lakap veya unvanıyla tanıtımına gidilmektedir. Bu tanıtımlarda isim sonradan zikredilebilmektedir: “*Şeyh Hācī Halīfe: Adı ‘Abdu’llāh’dır. Hācī Halīfe demek ile meşhūrdur.*” Bu tarz kullanımlarda şahısların isminin bilinmemesi de kullanımın bir gerekçesi olarak müellif tarafından ifade olunmaktadır: “*Geyiklü Baba: İsmi gayr-ı meşhūrdur gazāle nisbet olunur.*” ; “*Monlā Zamīrī: İsmi gayr-ı ma‘lūmdur. Zamīrī demekle ma‘rūfdur.*” ; “*Monlā Sa‘yī: İsmi gayr-ı ma‘lūm ve bu lakab ile meşhūrdur.*” ; “*Monlā Ğiyāse’d-dīn Paşa Çelebi: Paşa Çelebi demekle ma‘rūf u meşhūrdur.*”

Özel ismin bir unvanın parçası olarak lakap ve unvan ile birlikte kullanımı da görülmektedir. Bu tür tanıtımlarda gerek şahısların yakın çevresinden gelen kullanımlar gerek birtakım bedensel, ruhsal özellik ve alışkanlıklar etkili

⁶ “*Monlā Muslihi’d-dīn eş-şehīr Birgi-zāde*” ; “*Şeyh Yūsuf eş-şehīr Şeyh Sinān*” ; “*Monlā Şücā‘ eş-şehīr Usūlī*”

olmaktadır. Bununla birlikte uğraşılan meslek ve meşguliyetler de bu kullanıma örnek oluşturmaktadır ki bu tarz tanıtımlar kişinin toplumda en fazla tanınan yönüne işaret olarak görülebilir: “*Monlā Muhyi’d-dīn el-Hekīm: Kocaili’nden idi. Kendü ‘asrında olan ‘ulemādan okuyup sonra ‘ilm-i tıbbā rāgıb olmak ile ta‘līm-i ‘ilm-i tıbb eyleyüp ‘ilm-i tıbbda māhir ve hazākatda akrānı nādır oldı.*”; “*Monlā Hekīm Hācī Halīfe: Evvel-i ‘ömründe ‘ilme meşgūl olup sonra ‘ilm-i tıbbā rāgıb olup tahsīl-i ‘ilm-i tıbb eyledi.*”

İsim, unvan ve lakaba dair bazı tanıtımlar ise genel çerçevenin dışında, bu bilgilere dair ayrıntılar ile ifade edilmektedir. Şahsiyetlerin nasıl ve ne şekilde bilindiklerine dair bu ayrıntılar daha geniş bir tanıtım çerçevesi oluşturmaktadır: “*Monlā ‘Alī el-Mülakkab bi-Yetīm: Yetīm ile lakabın vechi budur ki merhūm Sultān Murād zemānında ‘azīm tā‘ūn vāki‘ olup cemī‘ akrabāsı fevt olup hemān ‘ammetesi kalup ol terbiyet eylemiş.*”; “*Monlā Hüsāme’d-dīn Hüseyin bin Hāmid el-Tebrizī eş-şehīr Ümmi Veled: Mevlānā Fahre’d-dīn ‘Acemī’nün ümmü veledini tezvīc itdüğinden ötürü Ümmü Veled diyü mülakkab oldı.*”

Müellif bazı şahıslar için isim veya lakaptan önce saygılı, yükseltici ve yüceltici ifadeler kullanır. Yüceltici ifadelerin tüm isimler için kullanımını söz konusu olmakla birlikte bu durumun isim, unvan ve lakaptan önce kullanılması ise pek görülmez. Bu durum müellifin özel ilgi ve tutumunu göstermesi olarak yorumlanabilir. Aynı zamanda farklı ifade kalıplarını kullanmaya yönelik bir tasarruf olarak da düşünülebilir: “*Monlā Yūsuf bin Hüseyin El-Kirmāstī: ‘Ālim u fāzıl Monlā Kirmāstī’dür.*”; “*Monlā Hasan es-Sinobī: ‘Ālim ü fāzıl ü kāmīl Hasan bin ‘Abdu’s-samed’dür.*”

Bununla birlikte olumlu yönden ele alınan şahısların ismi ile mevkisi, mizaçı, ilmî ve kültürel değerleri arasında “ismiyle müsemma” deyiimiyle izah olunan tanıtımlar da yer alır. “*Monlā Sālih: ... Merhūm ‘ālim ü fāzıl ismi müsemmasına mutābık zāhiri ve bātını sālīh idi.*”

2- Mekân

Eserde önemle üzerinde durulan konulardan biri de coğrafi mekândır. Çoğu zaman kısa bir tanıtımla belirtilen mekânların, bazen belirsiz genel bir yer ismi ile bazen doğrudan daha belirgin şekillerde zikredildiği görülür.

Eserde doğum ve yerleşim yeri coğrafi mekânın önemli unsurlarından biridir. Bu konudaki bilgiler genel olarak isim, unvan veya lakaplar ile madde başlarında yer alır: “*Muhyi’d-dīn Muhammed bin el-Mevlā Hasan es-Samsūnī, Monlā*

Seydî el-Karamanî, Monlâ Bâlî el-Aydinî ” Sıfat tamlamaları halinde olan bu kullanımlar doğum ve yerleşim yerinin hangisi olduğu belirtilmeden yapılır. Bu tamlamalar şahısların tanınan adı veya lakabı da olabilir.

Hem madde başlarında hem de müstakil bölüm halinde doğum ve yerleşim yerlerinin daha ayrıntıya inilerek verildiği tanıtımlar da yer alır: “*Şeyh Habîb ‘Ömerî el-Karamanî: Babası tarafından ‘Ömerî vâlidesi tarafından Bekrî idi Karaman’da Nigde’ye karîb Ortaköy’ dendür.*”; “*Monlâ ‘Alâ’e’ d-dîn ‘Alî el-Amâsiyyevî: Amâsiyye’ye karîb Çorum nâm kasabadan idi.*”

Bununla birlikte müstakil bir bölüm halinde madde başlarından sonra da bu bilgiler ya “*Monlâ ‘Abdü’l-Halîm İbn ‘Alî: Kastamonı’da dünyâya geldi.*”; “*Monlâ Muslihi’ d-dîn bin Halîl: Sâhib-i kitâbun vâlididir. Sekiz yüz elli yedi târihinde Taşköprü kasabasında togdı ki...*”; “*eş-Şeyh Bâyezîd Halîfe: Merhûm Edrene’de mutavattın idi.*” örneklerinde olduğu gibi açıkça doğum ve yerleşim yerleri belirtilerek ya da doğum ve yerleşim yerinin hangisinin olduğu açıkça belirtilmeden her iki ihtimali de akla getirecek bir biçimde ifade edilir, açıklayıcı ve belirleyici bilgiler verilmez: “*Monlâ Şücâ’u’ d-dîn İlyâs Rûmî: Edrene’ye karîb Dimetoka kasabasından idi.*”; “*Monlâ İlyâs ‘Âlim Şücâ’: Nevâhî-i Kastamonı’ dandur.*”

Bazı şahıslar için ise coğrafi yer olarak madde başlarında “Arabî”, “Acemî”, “Rûmî” şeklinde bir terkip içerisinde genel bölge ve yer isimleri verilir: “*Monlâ ‘Abdu’r-rahîm bin el-Mevlâ ‘Alâ’e’ d-dîn el-‘Arabî; Monlâ Muhyî’ d-dîn el-‘Acemî* ” Bu durum çeşitli zorunluluk veya tercihler dolayısıyla şahısların bilinen köyü yerine kasabası, kasabası yerine şehri, şehri yerine bölgesi verilerek tanıtılması olarak değerlendirilebilir ya da bir etnik tanıtım amaçlanabilir.

Eserde coğrafi mekân doğum ve yerleşim yerleri dışında özellikle öğrenim, yetişme, seyahat vb. amaçlarının bir neticesi olarak verilir ve eserde müstakil olarak yer alır. Genellikle süreklilik ve düzen gösteren bu uygulamalar şahısların hayatının bir başka safhası olarak yer alır. Bunlar başta öğrenim olmak üzere bir görev, dost ve akraba ziyareti, hac vb. nedenlerle şahıslarda görülen çeşitli mekân tanıtımlarıdır: “*Monlâ ‘Alî İbn Yûsuf el-Mevlâ Şemse’ d-dîn Fenârî: Tahsîl-i ‘ilm için diyâr-ı ‘Acem’e gitti.*”; “*Monlâ Şemse’ d-dîn: Aydın vilâyetinden idi. ‘Ulemâ-yı Rûm’dan okuyup sonra bilâd-ı ‘Acem’e varup ‘ulemâsından okuyup sonra ‘Arabistân’a varup ‘ulemâsından okuyup ‘ilm-i belâgatda mâhir olup ve ‘ilm-i edvâr ve fenn-i müsikarda fâ’ik-i akrân nâdire-i zemân oldi.*”; “*Ebü’l-fezâ’i’l-ve’l-kemâlât Monlâ Şemse’ d-dîn Muhammed bin Hamza bin Muhammed el-Fenârî: ... Ba’dehu yigirmi dördüncü senede yine*

hacc eyleyüp Sultân Mü'eyyed talebi ile Mısır'a varup yine fuzalâ-yı Mısır ile cem' oldı. Ba'dehu Kuds-ı Şerîf'i ziyâret eyleyüp yine vilâyetine vardı. Ba'dehu otuz üçüncü senede Antakiyya yolından yine hacc eyleyüp vilâyetine geldükde vefât eyledi."

Görev yerleri mekânların tespitinde en sık karşılaşılan uygulamalardır. Oldukça uzun ve kronolojik bir tertibe göre ifade edilen bu hususlar eserin en kapsamlı bölümlerinden biri olarak dikkat çekmektedir. Bu tanıtımlarda genel olarak şahıs-mekân bağlamında bir tanıtım ve tasnif yer almamaktadır: "*Monlâ Hüsâme'd-dîn Hüseyin bin 'Abdu'r-rahman: 'Ulemâ-yı 'asrından okuyup sonra Efdal-zâde hidmetine vâsıl olup sonra Monlâ 'Abdu'r-rahman bin Mü'eyyed hidmetine vâsıl olup sonra H'âce-zâde hidmetine vâsıl oldı. Sonra Kütâhiyye'de Vâcid Medresesi'ne müderris olup sonra Burûsa'da Kabluca Medresesi'ne müderris oldı. Ba'dehu Burûsa'da Sultân Bâyezîd Han Medresesi'ne müderris olup sonra Amâsiyye'de Sultân Bâyezîd Han Medresesi'ne müderris oldı. Sonra Semâniyye'den birine müderris oldı. Sonra Edrene'ye kâdî olup sonra Burûsa'da kâdî oldı. Sonra Semâniyye'den birine yine müderris olup seksen akçe vazîfe ta'yîn olındı."*

Bazı isimlerin önemli devlet büyükleri ile bir sefere katılması veya bir âlim ile farklı yerlerde yer alması da belirtilen mekân durumları arasındadır: "*Monlâ 'Abdu'r-rahman İbn 'Alî bin Mü'eyyed el-Amâsiyyevî: ...Çok geçmedi Sultân Selîm Han cülûs eyleyüp yüz elli akçe vazîfe eyledi ve hem Karaferye kazâsını vazîfesine zamm eyledi. Sonra tokuz yüz on tokuz Receb'inde yine Rûmili'ne kâdî-'asker eyleyüp Sultân Selîm ile 'Acem seferine bile gidüp Şâh İsmâ'îl Erdebîlî Muhârebesi'nde bile hâzır oldı seferden dönüp Çoban Köprisi'ne geldükde kâdî-'askerlikden tokuz yüz yigirmi Şa'bân'ında ma'zûl oldı."*; "*Şeyh 'Abdu'llâh el-İlâhî: Mevlidi Simav kasabasından idi. Anadolu'da evvelâ 'ilme meşgûl oldı. Ba'dehu İstanbul'a gelüp Zeyrek Medresesi'nde sâkin oldı. Monlâ 'Alî Tûsî bilâd-ı 'Acem'e gittüğü zemânda bu da vilâyet-i 'Acem'e gitdi. Monlâ Tûsî'ye Kirmân şehrinde vâsıl olup yanında 'ulûm-ı zâhireye meşgûl oldı."*

Mizaçları dolayısıyla bir yerde uzun süre duramayan isimlerin bir yerde bir süre kalıp daha sonra farklı yerlere göç etmeleri de söz konusudur: "*Şeyh Dede 'Ömer el-Aydını:...'Arif-i bi'llâh Seyyid Yahyâ Şirvânî'ye mülâkî olup yanında riyâzâta ve mücâhedâta meşgûl olup ahvâli mütebeddil ve 'aşk-ı mecâzîsi 'aşk-ı hakîkiye mübeddil olup gâh Berda'a'da ve gâh Gence'de ve gâh Karaagaç'da sâkin olurdu."*

Bununla birlikte geçim durumundan ziyade bir terbiye veya kanaat hâli olarak bir tekke, hücre, hankahda yaşam da eserde mekân tespitine yansıyan uygulamalar olarak görülür: "*Monlâ İbrâhîm Çelebi el-Hanefî: Takî vü nakî ve zâhid ü*

müteverri' halkdan münkatı' olup yâ evinde veyâ mescidde bulunurdu"; Şeyh Tâce'd-dîn: Saru Şeyh 'Üryân dimek ile ma'rûfdur. 'Arif-i bi'llâh'dur. Makâmât-ı 'aliyye ve kerâmât-ı seniyye sâhibi idi. Halâ'ikdan münkatı' olup Magnisa'da bir şerîf yirde 'ibâdete ve tâ'ate meşgûl idi."

Şahısların kendi istekleri dışında bir mecburiyet ile gerçekleşen mekân değişiklikleri de eserde görülmektedir: *"Monlâ Şeyh Muhammed Cezerî: ... Yedi yüz toksan üçde Şâm'a kâdî oldı ve yedi yüz toksan sekizde Mısr'da ba'zı nehb u gâret mâl ü menâlde hasâret olmak ile Rûm'a Burûsa'ya geldi... Timurleng'ün fitnesinde sekiz yüz beşde Timur mezbûri Mâverâü'n-nehr'e iledüp Keş şehrinde ve Semerkand'da cemâ'at-ı kesîre kırâ'at ahz eylediler. ... Ve Şîrâz pâdişâhı Pîr Muhammed Han kazâ-yı Şîrâz'ı teklîf eyledükde kerhen kabûl eyleyüp ba'dehu Basra'ya geldi."*; *"Monlâ Hayre'd-dîn Halîl bin Kâsım İbn Hâcî Safâ: Sâhib-i kitâbun babası dedesidür. Cedd-i 'alâsı Cengiz Han fitnesinden kaçup 'Acem'den Rûm'a gelüp Kastamonı nâhiyyesinde tavattun eyledi."*

3- Zaman

Şakâ'ik'de zamanın belirlenmesi, öncelikle şahısların biyografik varlığına yönelik olup zaman daha çok bir bilgi ve tanıtma aracı olarak kullanılır. Eserin tabaka sistemine göre tertip edilmiş olması münasebetiyle önemli olaylar ya da isimlerin çevresinde vuku bulan hadiseler, zaman tayininde esas kılınmaz. Bununla birlikte isimler hakkında herhangi bir tarih verilmemesi münasebetiyle zaman kavramının tespitinin saltanat yıllarına göre tayini, ay ve yıllara göre tayin edilen zaman anlayışının dışında kalır. Bu durum çağın kendine özgü bazı şartları ve dar imkânları olarak değerlendirilebilir. Aynı zamanda şahısların biyolojik kimliklerinin ötesinde ilmî, kültürel bir tanıtım da bu yönde bir tasarrufu doğurabilir.

Zaman tespitinde en sağlam, geçerli ve belirgin olan muhakkak ki takvime dayalı zaman tespitidir. Bu yönde bilinen takvim ay ve yıllarına göre yapılan zaman belirlemelerinde şahısların doğum tarihlerine dair örnekler eserde yer almaktadır: *"Ebû'l-fezâ'i'l-ve'l-kemâlât Monlâ Şemse'd-dîn Muhammed bin Hamza bin Muhammed el-Fenârî: Şeyh İbn Hacer rivâyet ider ki Fenârî sene yedi yüz elli bir Safer'inde togdı.;"* *"Mevlânâ Kara Ya'kûb İbn İdrîs bin Abdu'llâh el-Nigdevî el-Hanefî: Karaman'dan Nigde'ye mensûbdur. Sekiz yüz seksen tokuz târihinde togdı."*

Eserde ölüm hadisesinine yönelik tanıtım ve tasvirler de zaman tayininde sıklıkla konu edilen olaylardan biridir. Bu yönde tanıtımlara bakıldığında takvime dayalı zaman biçimi genel olarak kullanılmaktadır: *"Monlâ Muhyi'd-dîn el-Mevlâ 'Alâe'd-dîn 'Alî el-Cemâlî: ...Sonra Edrene'ye kâdî olup sâniyen yine Semâniyye'ye müderris olup ba'dehu seksen akçe vazîfesi olup ba'dehu tekâ'üd ihtiyâr eyleyüp yüz akçe*

tekā'üd vazîfesi olup tokuz yüz elli yedi târîhinde vefât eyledi.”; “Monlâ ‘Abdü’l-vâsi‘ İbn Hızır: ...ba‘de’l-hacc ‘âhir-i ‘ömrüne degin mücâvir olup tokuz yüz kırk beş târîhinde vefât eyledi.”

Saltanat devrine dayandırılarak yapılan zaman tespitine gelince çağın kendine özgü koşulları münasebetiyle bu yöntemin müellifin başvurduğu bir diğer yol olduğunu söyleyebiliriz. Bu yönde kullanımlarda da ölüm olayı zaman tayininde yer almaktadır: “*Monlâ Kâsım: ... Merhûm Sultân Süleymân Han zemânında vefât eyledi.”; “Monlâ ‘Abdu’l-kerîm: ... Sultân Muhammed ‘azl eyleyüp sonra müftî eyledi. Sultân Bâyezîd zemânında fevt oldu.”; “Monlâ Muhyî ‘d-dîn el-Hekîm: ... Sultân Selîm Han ‘un saltanatı zemânında âhirete intikâl ve irci‘î ilâ Rabbiki emrine imtisâl eyledi.”*

Bu yönde sayısı az olmakla birlikte görülen zaman kullanımlardan biri de ölüm hadisesinin bir tarih şiiiriyle ifade edilmesidir. Amaç ve içerik bakımından edebî bir faaliyet olarak görülebilecek bu kullanımlar sık ve düzenli değildir. Birkaç örnek ile sınırlıdır: “*Şeyh Tâce ‘d-dîn İbrâhîm bin Bahşî: ... Sekiz yüz yetmiş üç saferinde fevt olup Şeyhî ‘Abdu’l-latîf yanında defn olındı ve müverrih bu târîhi didi. Târîh:*

*Entakale ‘ş-şeyha ve târîhahû
Kaddeseke’llâhü bi-sırrı refî’ ”*

“Monlâ Bahâ’e ‘d-dîn İbn Şeyh Lütfü’llâh: ... Monlâ Bahâ’e ‘d-dîn’e virdi. Fevt olunca anda müderris oldu. Sekiz yüz toksan beş târîhinde fevt oldu. Ba‘zılar fevtine bu târîhi dimişlerdür diyü rivâyet ider. Târîh:

*Fekulnâ Bahâ’e ‘d-dîn fâzilu ‘asrihi
Fekulnâ li-târîh terahham lehu Rabbi’ ”*

Saltanat devirlerine dayalı zaman tespitlerinde şahısların belirli olay ve dönemlerine de inildiği görülmektedir ki bu örnekler çeşitli seyahatler, eğitim ve öğretim, görev vb. durumlar şeklinde ifade bulmaktadır: “*Monlâ H‘âce Atau’llâh el-Hekîm: Aslı Kirmân zemîndendür. Bilâd-ı ‘Acem’de ‘ulemâsından okudı. Sultân Muhammed zemânında Rûm’a geldi. Sultân Bâyezîd zemânında fevt oldu.”; “Monlâ Sirâce ‘d-dîn Muhammed bin ‘Ömer el-Halebî: ... Orada ‘ulemâsından okudı. Sonra Rûm’a geldi. Sultân Murâd Han zemânında Sultân Murâd buna ta‘zîm eyleyüp oğlu Sultân Muhammed’e bunu hâce eyledi.”; “Mevlânâ Bedre ‘d-dîn Mahmûd bin İsrâ’îl bin ‘Abdü’l-‘azîz: ... Kal‘â-yı mezbûrenün fethi ve Şeyh Bedre ‘d-dîn’ün velâdeti Sultân Murâd Gâzî Hünkâr zemânındadır.”*

Eserde en sık görülen zaman uygulamalarından biri de alınan eğitimin ilk yıllarını ifade eden “*ulemâ-yı asrından okuyup*” cümle kalıbıdır. Genel olarak tanıtımın başlarında yer alan bu ifade müphem ve belirsizdir. Belirli bir zaman yerine bir zaman periyodunu ihtiva eder. Adeta bu durum doğum, çocukluk ve yetişme döneminin bir cümle ile ifade edilmesidir ki bu kalıptan sonra genel olarak tanıtımı yapılan isimler görev aldığı mevkide karşımıza çıkar: “*Monlâ Pîr Ahmed: ‘Ulemâ-yı ‘asrından okuyup sonra Müftî Ahmed Paşa İbn el-Mevlâ Hızır Beg hidmetine vâsıl oldu. Ba‘dehu İstanbul ‘da Re ‘isü ‘l-Kurrâ ‘în Medresesi ‘ne sonra Kastamonı ‘da Atabeg Gâzî Medresesi ‘ne ba‘dehu Burûsa ‘da Manastır ve Murâdiyye Medreselerine müderris oldu.’*”; “*Monlâ Muhammed eş-Şeyh Mahmûd el-Muglavî: ‘Ulemâ-yı ‘asrından okuyup sonra Karamanî Monlâ Kara Seydî hidmetine vâsıl oldu. Ba‘dehu Kütâhiyye ‘de müderris olup sonra Burûsa ‘da Ferhâdiyye Medresesi ‘ne müderris olup ba‘dehu Kütâhiyye yanında Vezîr Kâsım Paşa Medresesi ‘ne müderris olup...*”

Zamana dayalı olarak yapılan farklı tanıtımlardan biri de eserin kaleme alındığı dönemi yansıtan, halen ne yaptığı ve ne durumda bulunduğu sorusunun cevabını oluşturan ifadelerdir. Eserde “şimdi” ve “el-ân” kelimeleri ile sıklıkla zikredilmekte olan bu ifadeler daha ziyade bir mekân tarifinde kullanılmaktadır: “*Şeyh Akşemse ‘d-dîn: ...İbn Kuttar mâcerâyı hikâyet eyledükde Sultân Muhammed ta‘accüb eyleyüp ol meczûb-ı sagîre çok ‘akâr vakf eyledi. El-ân dahı Şeyh ‘ün evlâdı elindedür dirler.’*”; “*Monlâ Muslihi ‘d-dîn Mustafâ el-Kestelânî: ...Müsannîfek fevt oldukda ‘ulemâ-yı şehir götüri defnine hâzır olup ol zemânda Kestellî İstanbul kâdîsi idi. El-ân Sultân Selîm Câmî ‘i yeri anun evi idi.’*”; “*Mevlânâ ‘Abdu ‘l-latîf bin Melik: Aydınoglı Emîr Muhammed ‘ün mu‘allimi idi. Tire ‘de müderris idi şimdi ol medrese ana nisbet olunur.’*”

İsimlerin zamanını nasıl bir tasarrufla şekillendirdiğine dair ifadeler de çeşitli tespit ve tanıtımlar çerçevesinde yer almaktadır: “*Şeyh Muslihi ‘d-dîn el-İpsalavî: Merhûm ‘âlim u fâzil ve zâhid u müteverri ‘ idi. Nâsdan mûnkatı ‘u mütebettil ve cânib-i âhirete müştegil u mütevekkil...*”; “*eş-Şeyh İsmâ ‘îl eş-Şirvânî: Ahvâl-i nâs ile mukayyed degül idi hemân kendü nefsiine müştegil idi.’*”; “*Monlâ Muhyi ‘d-dîn Muhammed eş-şehîr Şeyh Paşa: ...Evkâtını ‘ilm ü ‘îbâdete müştegil idi.’*”

Eserde en dikkat çeken kullanımlardan biri hayatın çeşitli evrelerine ait olayların bir kronolojik sıra içerisinde “sonra” “ba‘dehu” gibi müphem ifadelerle açık bir tarih belirtilmeden verilmesidir. Eserin tamamında bir çerçeve mahiyeti arz eden bu kullanım daha ziyade bilgi ve tanıtma aracı olarak şahısların hayatının çeşitli evrelerinin takdimini oluşturmaktadır: “*Monlâ Muhyi ‘d-dîn Muhammed bin Ya ‘küb eş-şehîr Ece-zâde: ‘Ulemâ-yı ‘asrından okuyup*

sonra Hatîb-zâde hizmetine vâsıl oldu. Ba‘dehu İznik Medresesi’ne müderris olup sonra çok şehre kâdî oldu. Sultân Selîm Han serîr-i saltanatda cülûs eyledükde Selânik kâdîlığını virüp sonra Burûsa kâdîlığını virdi. Sonra ma‘zul eyleyüp hâlet-i ‘azlinde tokuz yüz yigirmi üç târîhinde vefât eyledi.”; “Monlâ Muhyî’ d-dîn Muhammed eş-şehîr Şeyh Paşa: ‘Ulemâ-yı ‘asrından okuyup sonra Amâsiyye’de Meydân Medresesi’nde müderris oldu. Ba‘dehu Burûsa’da Veliyyü’ d-dîn Medresesi’ne müderris oldu. Ba‘dehu Kastamonî’da Ata Beg Medresesi’ne müderris oldu. Ba‘dehu Edrene’de Halebiyye Medresesi’ne müderris oldu. Anda müderris iken tokuz yüz on tokuz târîhinde vefât eyledi.”

Eserde bazı kullanımlarda ise belirsiz ve müphem zaman kalıplarının yerini belirli bir zaman alır. Kronolojik zaman diliminin görüldüğü bu örnekler bazen “ve” bağlacı ile ifadeler arasında bir öncelik-sonralık ilişkisine dâhil olsa da genel olarak yapılan olaylar bir takvim içerisinde bir sıra takip edilerek zikredilir: “Monlâ Şeyh Muhammed Cezerî: Muhammed bin Muhammed bin Muhammed bin ‘Alî bin Yûsuf el-Cezerî. Künyeti “Ebu’l-Hayr” idi. Kendü tahkîki üzereydi. Yedi yüz elli bir Ramazân’ınun yigirmi beşinci sebt gicesi dünyâyâ gelüp yedi yüz altmış dörtde Kur’ân-ı ‘Azîm’i hıfz eyleyüp altmış beşde hatimle nemâz kılup bir cemâ’atden hadîs-i şerîf istimâ‘ eyledi. Yedi yüz altmış sekizde kırâ’at-ı seb‘â cem‘ eyleyüp ol sene hacc-ı şerîfe gitti. Altmış tokuzda Mısır’a vardı kırâ’at-ı ‘aşereyi ve isnâ ‘aşereyi ve selase ‘aşereyi cem‘ eyledi. Şâm’a vardı Dimiyâtî ve Eberkühî ashâbından hadîs istimâ‘ eyledi. Ve dahı İsnevî ve gayrıdan fikh ahz eyledi. Ve yine Mısır’a vardı usûlî ve ‘ilm-i belâgatı tahsîl eyledi. Ve İskenderiyye’ye vardı. İbni ‘Abdu’s-selâm ashâbından ve gayrıdan hadîs istimâ‘ eyledi. Ve Şeyhü’l-İslâm Ebü’l-Fidâ İsmâ‘îl bin Kesîr idi. Yedi yüz yetmiş dörtde iftâya ve Şeyh Ziyâe’ d-dîn yedi yüz yetmiş sekizde ve Şeyhü’l-İslâm el-Bulkînî seksen beşde iftâya izn virdiler. Sonra kırâ’at için oturdu cemâ’at-i kesîre bundan kırâ’at okudılar. Yedi yüz toksan üçde Şâm’a kâdî oldu ve yedi yüz toksan sekizde Mısır’da ba‘zı nehb u gâret mâl ü menâlde hasâret olmak ile Rûm’a Burûsa’ya geldi...”

4- Aile, Soy ve Akrabalık

Aile, soy ve akrabalık ile ilgili tanımlar ailenin bütün efradından ziyade genel olarak ailenin en temel unsurlarından biri olan babanın tanıtılması ile ifade bulur. Aynı zamanda aile kökeninin bazı isimler ve şahsiyetler hatta uzak akrabalıklar da eserde çeşitli vesilelerle zikredilir. Hem aile hem soy ve hem de akrabalık açısından bir şahsın tanıtılması ise bir nesep ve şecere mahiyeti arz eder ki kimi örneklerde bu yönde kullanımlar da yer alır. Burada belirtmek istediğimiz bir husus da şahısların ailesine yönelik aktarımların onların

biyolojik varlığını, kökenini tesbite yönelik olmakla birlikte kimi zaman onların sosyal ve kültürel varlığını hedef almasıdır.

Tüm bu tespitlerden sonra aile, soy ve akrabalık ile ilgili tanıtımlara dönecek olursak aileye yönelik tanıtımların en önemli unsuru olarak görülen baba en fazla meslek ve mevkiisiyle karşımıza çıkmaktadır: “*Mevlânâ Hızır Beg İbn Celâle 'd-dîn: Rûm'da Seferihisâr 'dandur. Babası Seferihisâr kâdisi idi. Mebâni-i 'ulûmı babasından okudu.*”; “*Monlâ Tâce 'd-dîn İbrâhîm bin el-Üstâd: Zîrâ babası üstâd-ı debbâg idi. Vilâyet-i Rûm 'da çîni suhteyânî evvel bi-evvel bu boyadı dirler.*”

Bu yöndeki tanıtımlarda kimi zaman uzun sayılabilecek bilgilerle babanın sosyal ve kültürel özellikleri eserde yer almaktadır: “*Mevlânâ Bedre 'd-dîn Mahmûd bin İsrâ'îl bin 'Abdü'l-'azîz: Kâdî Simâvna oğlu demek ile meşhûrdur. Simâvna kal'asında togdı. Babası anda kâdî idi. Ve hem evvelde emîr-i 'asker idi. Ol kal'â anun elinde feth oldu. Rivâyet olunur ki ecdâdî âl-i Selçuk'a vezîr idi. Kendüde Sultân 'Alâ'e 'd-dîn Selçukî'nün karındaşı oğlu idi.*”

Bazı tanıtımlarda ise babanın varlığına işaret olunmakta ancak ismi yer almamaktadır. Bu durum kimi zaman eğitim sürecinin iptidai aşamasında babanın evladına verdiği eğitim dolayısıyla kimi zaman baba ile evlat arasında kurulan çeşitli münasebetler dolayısıyla eserde zikredilmektedir: “*Monlâ Hasan Paşa İbn el-Mevlâ 'Alâ'e 'd-dîn el-Esved: Evvelâ vâlidinden ba'dehu Şeyh Cemâle 'd-dîn Akserâyî'den okuyup...*”; “*Monlâ Muhammed Şâh İbn el-Mevlâ Şemse 'd-dîn el-Fenârî: 'Âlim ü fâzıl vâlidî muttalî' oldugı 'ulûmun cemî'sine muttalî' idi. Zekâda babasına gâlib idi.*”

Bazı tanıtımlar ise kimlik tayini dışına taşan bir özellik arz etmektedir. Özellikle bu tanıtımlardan Monlâ Seydi İbrâhîm'in anlatıldığı maddede bu ismin babası hakkında verilen malumat oldukça kapsamlıdır. Bazı şahısların birkaç satırı geçmeyen bilgilerle ifade edildiği bir eserde verilen bilginin kapsamının bu denli geniş olması dikkat çekmektedir: “*Monlâ Seyyid İbrâhîm: Seyyid İbrâhîm 'ün vâlidî sadât-ı 'Acem'den idi. Rihlet eyleyüp Rûm'da Amâsiyye'ye karîb Yenice nâm karyede tavattun eyledi. Evliyâ-yı kibârdan ve kerâmât-ı seniyye sâhibi idi. Havârik-i 'âdâtdan çok nesne menkûldür ammâ tafsîli etnâya mü'eddî olmasun diyü terk olındı. Hele o cümleden birisi budur ki Seyyid İbrâhîm 'ün vâlidî evâhir-i 'ömründe a'mâ olup bir gün veledi Seyyid İbrâhîm bunun yanında başını açdı. Vâlidî oğluna yâ veledi başın açma sovak geçer didi. Seyyid İbrâhîm bu söze 'acebe kalup ayıtdı. Yâ ebî benüm başum açuk olduğunı neden bildün sen hod a'mâsın didi. Vâlidî ayıtdı ben Allâh'a tazarru' eyledüm ki senün yüzünü*”

bana göstermekden beni men' eylemeye. Du'âm makbûl oldu. Yüzüne bakdugumda başını açık gördüm didi. Ve birisi dahı budur ki..."

Aile üzerine yapılan tanıtımlarda ailenin diğer temel üyelerine göz atıldığında beş, on örnek ile sınırlı olsa da annenin varlığı görülmektedir. Annenin yüksek tabakadan olması bu örnekler içerisinde en sık kullanımlardan biri olarak yer almaktadır : “*Monlâ Haydar: Merhûm Hayâlî Çelebi'nün karındaşı oğlıdur. Vâlidesi dahı âl-i Fenârî'dendür. Muhammed bin Muhammed Şâh'un kızıdur.*”; “*Şeyh Dede 'Ömer el-Aydinî: ...Tebrîz vâlisi Uzun Hasan buna 'azîm muhabbet eyledi. Hâtûnı Selçuk Hâtûn ki Sultân Ya'kûb vâlidesidür. Ol dahı 'azîm muhabbet eyledi. Kızı ki Tebrîz begi Cihânşâh Mîrzâ'nun zevcesidür anun zâviyesinde oturtdı.*”; “*Monlâ Edebâlî: ...Ve bir aydan sonra Şeyh'ün kızı ki “'Osmân Gâzî'nün hâtûnı ve Sultân Orhân vâlidesidür” ol dahı vefât eyledi.*” Bu örneklerden Şeyh Habîb Ömerî'nin tanıtıldığı örnek ise gerek annenin gerekse babanın uzandığı silsile bakımından ayrı bir önem arz etmektedir. “*Şeyh Habîb 'Ömerî el-Karamanî: Babası tarafından 'Ömerî vâlidesi tarafından Bekrî idi. Karaman'da Nigde'ye karîb Ortaköy'dendür.*”

Verilen kimi örneklere bakıldığında ise şahısların hayatındaki önemi dolayısıyla annenin zikredildiği görülmektedir. Bu örneklerde annenin yaşantı üzerindeki birtakım etkileri söz konusu edilmektedir: “*Monlâ Ebu's-su'ud: Bedre'd-dîn oğlı dimekle meşhûrdur. Burûsa'da togdı. Babası vefât eyledükden sonra vâlidesini Monlâ Seydî el-Hamîdî tezvîc eyledi. Mebânî-i 'ilmi üvegi babası yanında tahsîl idüp ve bâ'zı 'ulemâ-yı 'asrından okuyup sonra Monlâ Rükne'd-dîn hizmetine vâsıl oldı.*”; “*Şeyh 'Abdu'l-latîf el-Makdisî: ...Zeyne'd-dîn Hicâz'a müteveccih oldukda Şeyh 'Abdu'l-latîf bile gitmek diledi Zeyne'd-dîn 'Abdu'l-latîf'i Hicâz seferinden men' eyledi. Zîrâ 'Abdu'l-latîf'ün vâlidesi sâliha idi ol zemânda marîza olup 'Abdu'l-latîf'e bunun hizmetinde tur inşâa'llâh rucû'da murâdun ne ise hâsıl ola didi.*”

Şahısların aile yoluyla tanıtım ve tavsifinde görülen bir diğer uygulama ise kardeşler arasında gerçekleşen çeşitli münasebetler çerçevesindedir. Bu yöndeki tanıtımların çoğunda öğrenim ve yetişme belirleyici bir unsur olarak yer almaktadır: “*Monlâ Hayre'd-dîn Halîl bin Kâsım İbn Hâcî Safâ: ...Edrene'ye varup Monlâ Hüsrev ve karındaşından okudı.*”; “*Monlâ Musannifek Şeyh 'Alî bin Muhammed bin Mes'ud bin Mahmûd bin Muhammed bin Muhammed bin Muhammed bin 'Ömer eş-Şahrûdî el-Bistâmî el-Herevî er-Râzî el-'Ömerî: ...Ba'dehu Monlâ Musannifek sekiz yüz on altı târihinde karındaşı ile Her'at'a tahsîl-i 'ilm için gitti.*”; “*Monlâ İbrâhîm bin İbrâhîm Hatîb: Hatîb-zâde*

dimek ile meşhûrdur. 'Ulemâ-yı 'asrından okudu. Ve karındaşı Hatîb-zâde'den dahî tahsîl eyledi."

Öğrenim ve yetişmede özellikle aile üyeleri arasında eğitim ve öğretime dönük münasebetler bu konuda oldukça dikkat çekicidir. Eğitimin çeşitli aşamaları olarak ifade edilen bu tanıtımlarda aile üyelerinden birçoğunun zikredilmesi söz konusudur: "Monlâ Kâsım bin Halîl: Fâzıl u kâmil Kıvâmü 'd-dîn Kâsım bin Halîl ki sâhib-i kitâbun 'ammisidür. Merhûm hâlet-i sagîrinde vâlidî Monlâ Halîl'den okuyup sonra karındaşı Muslihi 'd-dîn'den okuyup ba'dehu tayısı Monlâ Muhammed Nîksâri'den sonra Hâce-zâde merhûm oğlu Şeyh Muhammed'den okudu."

Çeşitli görevlerin kardeşler arasında devam ettirilmesi de bu konuda görülen aile yollu tanıtım ve tasvirlerin örneklerindedir: "Monlâ Yûsuf Bâlî İbn Şemse 'd-dîn el-Fenârî: Bu da 'âlim u fâzıl ve her fende kâmil idi. Karındaşı Mehmed Şâh vefât eyledükde Sultân Medresesi'ni Yûsuf Bâlî'ye virdiler."; "Monlâ Hüsrev: ...Monlâ Hüsrev'ün karındaşı fevt olduktan sonra Edrene'de karındaşı yirine Çelebiyye müderrisi oldu."

Kardeşlerin bir kimlik tespiti çerçevesinde tanıtım ve tasviri de dikkat çeken bir diğer kullanımdır. Bu kullanımlardan bazıları şunlardır: "Monlâ Haydar: Merhûm Hayâlî Çelebi'nün karındaşı oğludur."; "Monlâ Kâsım eş-şehîr bi-'Izârî: Hüsrev u Şîrîn nâzımınun sâhibi Şâ'ir Şeyhî'nün kız karındaşı oğludur."; "Monlâ Sa'dî İbn Tâcî: Merhûm Ca'fer Çelebi'nün karındaşıdır."; "eş-Şeyh Şücâ'u 'd-dîn İlyâs eş-şehîr eş-Şeyh Niyâzî: Monlâ Niyâzî-i mezbûr Monlâ Vildân'un karındaşıdır."

Bu anlamda göze çarpan bir diğer uygulama, aile üyelerinden kızkardeşlerin bir şecere mahiyeti arz edecek şekilde evlilik münasebetiyle eserde yer almasıdır: "Meşhûr İbn Küpelü: ...İki kız karındaşı var idi. Birisini Fâzıl Sinân Paşa tezvîc eyledi. Andan bir oğlu oldu ki adı Muhammed Çelebi'dür. İstanbul'da Mahmûd Paşa Medresesi'ne müderris oldu. Sonra ba'zı şehirlere kâdî olup ba'dehu mansıbdan tekâ'üd eyleyüp dahî yigit iken fevt oldu ve bir kız karındaşını dahî Kemâl Paşa oğlu Süleymân Çelebi tezvîc eyledi. Andan bir oğlu oldu adı Ahmed Paşa'dur ki âfâkda Kemâl Paşa-zâde dimekle meşhûrdur."

Şahısların; oğlu, kızı, torunu, amcası, amcazadesi, dayısı, dayızadesi, damat, kayınpeder vb. yakınlık ve akrabalıkları da bu yönde yapılan tanıtımların bir diğer belirgin şekilleridir. Bu unsurlardan bazen birisi bazen birden fazlası tanıtımlarda yer almaktadır: "Monlâ İbn 'Ömer: Monlâ 'Ömer-i mezbûr oğludur. Babası şâkirdi Monlâ 'Alâ'e 'd-dîn-i mezbûrdan okudu."; "Monlâ 'Abdü'l-'azîz İbn es-Seyyid Yûsuf

bin Hüseyin eş-şehîr bi-Âbid Çelebi: Sâhib-i kitâbun tayısıdur. Evvelâ Muhyî'd-dîn Muhammed Samsûnî'den okuyup ba'dehu Kâdî-zâde-i Rûmî'nün oğlu Kutbu'd-dîn'den okudı.”; “Monlâ Zeyne'd-dîn İbn Muhammed bin Muhammed Şâh el-Fenârî: ‘Ammisi oğlu Monlâ ‘Alî Fenârî'den okudı.”; “Monlâ Hüsrev: Asl adı Muhammed adı Muhammed bin Ferâmerz'dür. Vâlidinün bir kızı var idi. Bir bege tezvîc eyledi ki adı Hüsrev idi. Oğlu mezbûr Monlâ Muhammed ki Hüsrev demek ile meşhûrdur.”

Aile tanıtımında ailenin temel üyelerinin yer aldığı tanıtımlar bir yana bırakılırsa yaşayan akrabalar, ailenin soyu veya sülalesi de çeşitli şekillerde yer alır. Eserde üç unsurun aile, soy ve akrabalığın müşterek olarak tanıtıldığı örneklerden ziyade bu üç unsurdan biri veya ikisiyle tanıtım yaygınlık kazanır. Bu durum haberleşme ve bilgi imkânlarının yetersizliği olarak yorumlanabilir. Dönemin imkânları ya da tanınırlık nisbetinde bazen ailenin içerisinden bazen geçmişten çeşitli isimler verilebilir: “Şeyh Lutfu'llâh: Emîr İsfendiyâr neslinden ve cümle-i ümerâsındandır.”; “Şeyh Akşemse'd-dîn: Akşemse'd-dîn demek ile meşhûrdur. Şeyh Şehâbe'd-dîn Suhreverdi Hazretleri neslindedir. Şâm-ı şerîfde toğmuşdur.”; “Şeyh Muhammed el-Cemâlî: Çelebi Halîfe demek ile meşhûrdur. Şeyh Cemâle'd-dîn Akserâyî neslindedir.”

Sülale ve ecdat zikredilerek yapılan kimi tanıtımlar vardır ki kurulan bağ yönüyle gerçekten dikkat çekmektedir. Bu yöndeki tanıtımlardan Hz. Muhammed ve ashabına dair olanlar bu şeklin en önemlileridir: “Şeyh Habîb ‘Ömerî el-Karamanî: Babası tarafından ‘Ömerî vâlidesi tarafından Bekrî idi.” ; Monlâ Musannifek: “... Bu rivâyet Monlâ Musannifek'ün rivâyetidür. İmâm Fahr'in nisbeti Hazret-i ‘Ömer bin Hattâb'a ve Hazret-i Ebî Bekr-i Sıddık'a radiya'llâhü te'âlâ anhumaya muttasıldur. Zîrâ İmâm Fahr musannifâtında ‘Ömer bin el-Hattâb evlâdından idüğünü tasrîh ider. Ammâ ehl-i târîh Ebî Bekr-i Sıddık evlâdından diyü tasrîh ider.”

Bu tür tanımlar daha ziyade ifade edilen kişinin sahip olduğu değeri ve seviyeyi takdime yöneliktir. Aileye ya da mensubiyeti bulunduğu soya dayalı olarak isimlere bir ayrıcalık tanınması ya da üstün tutulması söz konusu değildir. Onun sosyal ve kültürel varlığını içeren hatta bazen hedef tutan bu tür tanıtımlar da kimi zaman şahsın ilim, kültür vb. seviye bakımından ailesine layık; isimlerini taşıyan ve değerlerini sürdüren bir yaklaşım söz konusu olabilmektedir: “Şeyh Sa'du'llâh İbn Akşemse'd-dîn: Akşemse'd-dîn oğludur. Evlâdınun kebîridür. ‘Ulemâ-yı ‘asrından okuyup Monlâ ‘Alî Tûsî hidmetine yetişdi. Talebesi beyninde zî-şân ve müşârün-ileyh-i bi'l-benân oldu. Monlâsı ziyâde medh iderdi. Sonra babası

tariğine sâlik ve 'alâ'îk-ı dünyeviyyeden mücerred olup 'ilm ile takvâ beynini cem' eyledi. Babası yirine oturdu orada fevt oldu."

Aile ile ilgili tespitler kimi zaman bir nesep veya şecere bilgisi arz edecek şekilde yer almaktadır. Bu tür tanıtımlarda iki ayrı uygulama görülmektedir. Bunlardan ilki babadan başlayıp kökene doğru uzanmaktadır: *"eş-Şeyh Seyyid Velâyet: Sahîhü'n-neseb Seyyid idi. es-Seyyid Velâyet İbn es-Seyyid Ahmedî İbn es-Seyyid İshak İbn es-Seyyid Gulâm İbn es-Seyyid Halîl İbn es-Seyyid Cihāngîr İbn es-Seyyid Muhammed İbn es-Seyyid Hayatu'd-dîn İbn es-Seyyid Rıza İbn es-Seyyid Halîl İbn es-Seyyid Mûsâ İbn es-Seyyid Yahyâ İbn es-Seyyid Süleymân İbn es-Seyyid Fadl İbn es-Seyyid Muhammed İbn es-Seyyid Hüseyin İbn es-Seyyid el-İmâm Muhammed el-Bakır İbn el-İmâm Zeyne'l-'abidîn el-İmâm 'Alî İbn el-İmâm Hazret-i Hüseyin eş-Şehîd İbn el-İmâm 'Alâ el-Murtazâ İbn Ebî Tâlib kerrama'lâhu vecch."*

Bu anlamda bir diğer uygulama ise kökene dair ayrıntılardan ziyade tanıtılan şahıstan başlanarak kendisinden sonraki neslin birbiriyle bağlantılı olarak zikredilmesine dayanmaktadır. Aşağıda yer alan tanıtım hem bu tarz bir uygulama içermesi hem de aileye dayalı tanıtımın mahiyetini yansıması bakımından dikkat çekmektedir: *"Monlâ Musannifek Şeyh 'Alî bin Muhammed bin Mes'ud bin Mahmud bin Muhammed bin Muhammed bin Muhammed bin 'Ömer eş-Şahrudî el-Bistâmî el-Herevî er-Râzî el-'Ömerî: Musannifek demek ile meşhurdur. Küçükden tasnife meşgûl olduğün musannifek didiler. Kâf lûgat-ı 'Acem'de tasgîr için gelür. İmâm Fahr Râzî evlâdındandır. Ba'zı tasnifinde nisbeti İmâm-ı Fahr Râzî'ye ulaştırur dirler ki İmâm Fahri Râzî'nün Muhammed adlı bir oğlu vardı İmâm Râzî severdi. Ve ekser müsennifâtı anuñın idi. Yigitligi zemânında fevt oldu. Andan sonra bir oğlu dahı oldu anun da adını Muhammed kodı. 'İlmde babası mertebesine vardı. Hikmet-i Hüdâ ol dahı fevt oldu. Anun bir oğlu kaldı adı Mahmud idi. Mahmud dahı kâmilî fi'l-'ilm oldu Her'ât'dan Mekke niyyetine çıkdı. Bistâm'a geldi. Bistâm ehli 'ulemâ muhibbî idi hususan evlâd-ı Fahri Râzî(yi) ziyâde severlerdi. Ol cihetden Mahmud Bistâm'da ikâmet eyledi 'âkıbet anda fevt oldu. Bunun da bir veledi kaldı adı Mes'ud idi. Tahsîl-i 'ilmde sa'y eyledi lâkin babası mertebesine irişmedi. Va'iz mertebesi ile kanâ'at eyledi bunun da bir veledi kaldı adı Muhammed ol diyârun ehline muktadî olıcak 'ilm tahsîl eyledi bu da bir veled terk eyledi adı Meccü'd-dîn Muhammed ol da 'ilmde muktedâ-yı nâs oldu 'alemde bu benüm vâlidümdür dir."*

5- Evlilik ve Çocuk Durumu

Eserde evlilik ve çocuk durumuna dair tanıtımlar oldukça sınırlı kalmaktadır. Bu durum konunun İslâm'da aile müessesesine, ailenin mahremiyetine

uzanan hassas bir çizgide yer alması ile izah olunabilir. Aynı zamanda dönemin kısıtlı imkânlarının da göz önünde bulundurulması gerekmektedir.

Bu konu hakkında yapılan tanıtlara bakıldığında doğrudan evlilik ve çocuk çerçevesi içerisinde yapılan açıklamalar nicelikleri bakımından olduğu kadar nitelikleri bakımından da sınırlıdır. Bu konuyu doğrudan ele alan yaklaşımlardan ziyade dolaylı olarak bu durumun yansıtılması söz konusudur.

Eserde baba-evlat tanıtımı çok sayıda örnekte yer almaktadır. Ancak müellif tarafından bu konuya yaklaşım eserde evlilik ve çocuk durumunun tespitinden ziyade hakkında bilgi verilen isimler ile bu isimlerin çocuklarının tanıtılmasına yöneliktir.

Tüm bu tespitlerden sonra uygulamalara göz atılacak olunursa evliliğin ifade edilişi daha ziyade tanıtılan isimlerin kızlarını evlendirmeleri münasebetiyledir. Bu yöndeki ifadeler evliliğin kiminle gerçekleştirildiğine dair birkaç cümleden ibarettir: “Mollâ Edebâli'nin kızını Osman Gazi'ye vermesi: “...senden ve evlâdından nâs müntefî' olsa gerekdür ve kızum sana tezvîc eyledüm.” dedi. Ve hem tezvîc itdi. Ve Şeyh'ün kızından evlâdı oldu” Şeyh Ebu'l Hayr'ın kızını Fenâri ile evlendirmelerini istemesi ““Monlâ 'Alî İbn Yûsuf el-Mevlâ Şemse'd-dîn Fenâri: Tahsîl-i 'ilm için diyâr-ı 'Acem'e gitti. Şeyh Ebu'l-Hayr Monlâ 'Alî Fenâri'nün diyâr-ı Rûm'a teveccühini istimâ' eyledükde vasiyyet eyledi ki kızını Monlâ 'Alî'ye tezvîc eyleyeler. Şeyh Ebu'l-Hayr vefât eyledi. Monlâ 'Alî Fenâri Rûm'a geldükde Şeyh Ebu'l-Hayr'un kızını tezvîc eyleyüp...” Molla Muslihu'd-dîn'in aynı şekilde kızını “muîdi” ile evlendirmesi “Monlâ Müftî 'Alî Çelebi bin Ahmed bin Muhammed el-Cemâli: ...Monlâ Muslihi'd-dîn ol vakt Burûsa'da Sultâniyye Medresesi'nde müderris idi. Monlâ Muslihi'd-dîn yanında 'ulûm-ı 'akliyye(y)i ve şer'iyye(y)i okudu. Sonra mu'îdi oldu kızını tezvîc eyledi.” bu yönde verilen örnekler olarak sıralanabilir.

Bununla birlikte evliliğin kiminle gerçekleştirildiğine yönelik tanıtlarda bu konuda belirgin olan kullanımlardır: “Şeyh Pîri Halîfe el-Hamîdî: Egridir'de mutavattın olan şeyhü'l-İslâmın kızını tezvîc eyledi.”; “Monlâ 'Abdu'r-rahman İbn 'Alî bin Mü'eyyid el-Amâsiyyevî: ...Monlâ Muslihi'd-dîn Kastalâni'nün kızını tezvîc eyledi.”; “eş-Şeyh Seyyid Velâyet: ...Ba'dehu İstanbul'da 'Aşık Paşa-i merhûm evlâdından Şeyh Ahmed'in kızını sekiz yüz yetmiş dört târihinde tezvîc eyledi.”

Evlilik bakımından söz konusu edilen şahıslardan bazılarında hiç evlenmemişlik hâli “mücerred” kelimesi ile ifade edilir. Daha ziyade dünyadan

elini eteğini çekme olarak görülen bu durum bir inziva hâlidir: “*Monlā Yūsuf el-Hamīdī: ...Ve ‘alā’ik-i dūnyeviyyeden mücerred ve tezvīc ü veleden berī idi.*”; “*Monlā Salāha ‘d-dīn Mūsā Çelebi İbn el-Mevlā el-Fāzıl Hamīdū ‘d-dīn İbn Efdale ‘d-dīn el-Hüseynī: ...Zā ‘irīn ile dūnyā kelimātı eylemez idi. Ve mücerred idi ehli ve ‘iyāli yok idi.*”; “*Monlā Işık Kāsım: ... Ve ehl ü ‘iyalden mücerred ‘ömri mā ‘iyye karīb idi.*”

Burada zikredeceğimiz son örnek aile mahremiyetine uzanan hassas bir çizgide yer almasına rağmen müellif tarafından zikredilmiştir. Yaşantı halinin cinsel bir eğilim bakımından aktarıldığı bu tanıtımda evlilik ve çocuk hususunda nisbeten de olsa birkaç cümleyi geçmeyen bilgilerin ötesinde bir uygulama söz konusu olmaktadır: “*Monlā ‘Alī el-‘Arabī: ...Merhūm uzun boylı etlü ve canlu kavī mizāc idi. Kış günlerinde baş açık otururdu. Zikr-i kalbisi vardı işidilürdü. Gāhī ders dirken zikr-i kalbi ders savtına galebe idüp kalb savtı sākit olunca sabr iderdı. Sonra derse şuru‘ iderdı. Her gice cāriyeleri ile cimā‘ idüp evde gusl iderdı ve her gice yüzer rek‘at nemāz kılup sehl uyurdı yine teheccüde kalkardı. Ba‘dehu sabāha degin mütāla‘a iderdı. Toksan tokuz veledī zāhir oldı beş ve altı ancak sonuna kaldı. Kesret-i cimā‘ dan hammāma girmeden hicāb iderdı. Marīz oldı dört vezīr göre geldi bile tabīb getürdiler hammāma gir diyü ibrām eylediler rāzī olmadı güçle vüzerā Monlā ‘Arabī bir serīr üzerine oturdılar. Her bir tarafını bir vezīr tutdı dahı cebr ile hammāma koydılar.*”

6- Şahısların Son Durumu ve Ölümü

Eserde üzerinde durulan konulardan biri de şahısların ölümleri hakkındaki çeşitli tanıtım ve tasvirlerdir. Bu tanıtımlar eserin genelinde bahse konu edilir. Ancak bu yöndeki tanıtımlar eserin tamamında süreklilik arz eden uygulamalar olarak yer almaz. Şahısların ölümü genellikle takvimsel bir zaman ile aktarılır. Ölüm tarihi ile birlikte ölümden önceki mevcut yaşantı, meşguliyet, son mesleki durum vb. bilgiler verilmeye çalışılır. Ölümün şekli ve nedeni ili ilgili bilgiler ise birkaç örnek dışında yer almaz.

Şahısların ölüm zamanı, ölüm anındaki meşguliyeti ve mezarının bulunduğu yer ile ilgili ifadeler kimi örneklerde tek tek yer alırken kimi örneklerde bu unsurların ikisinin ya da her üçünün de verildiği görülür. Bu unsurların tek tek zikredildiği kimi örnekler şunlardır: “*Monlā ‘Alī Yegānī: ...Merhūm selīmü ‘l-‘akl ve kaviyyü ‘l-karīha ve şedīdü ‘z-zekā idi. Derse ziyāde ihtimāmı var idi ve çok kimesne müntefī‘ oldı. İllā tasnīf ile mukayyed degül idi. Tokuz yüz tokuz tārīhinde fevt oldı.*”; “*Monlā Muhyi ‘d-dīn: ...sonra Sultān Bāyezīd kādī-‘asker eyledi kādī-‘askerligi hālinde fevt oldı.*”

Ölüm anındaki meşguliyet, ölüm zamanı ve mezarının bulunduğu yerin tek tek zikredilmesinden ziyade bu unsurların ikisinin ya da üçünün birlikte verilerek ifade edilmesi, eserde daha sık görülür: “*Monlā Şeyh Muhammed Cezerî: ...sekiz yüz otuz üç Rebi'ü'l-evvel'inün beşinci günü Şirâz'da vefât eyledi. Ve kendü Dârü'l-Kurrâsi'nda defn olındı.*”; “*Monlā Hüsrev: ...Sekiz yüz seksen beş târihinde İstanbul'da fevt olup cenâzesi Burûsa'da medresesinde defn olındı.*”; “*Şeyh Muslihi'd-dîn el-Kocavî: ...Sekiz yüz toksan altı târihinde İstanbul'da fevt olup kabri mescidi yanındadır..*”;

Taşköprülü tarafından dikkatle belirtilen bir diğer ölüm şekli erken ve zamansız ölümlerdir. Bu örneklerde ölüm hadisesinin dile getirilişi vefat eden şahsın üstün meziyet, fazilet ya da kabiliyetleri ile ifade edilmektedir: “*Monlā Muhammed Paşa: ... Merhûm tab'-ı vakkâd ve zihn-i nekkâd sâhibi idi. Ve hüsn-i tedbîre kâdir olmak ile merhûm Sultân Selîm vezîr eyledi. Dahı tâze iken vezâretde vefât eyledi.*”; “*Monlā İlyâs 'Âlim Şücâ': ...Ve bir oğlu var idi. Sinâne'd-dîn Yûsuf nâmında fazl ile meşhûr idi. Tâze iken fevt oldı.*”

Erken ve zamansız ölüm münasebetiyle kurulan bir ilişki de çeşitli eserlerin kaleme alınamaması ya da temyize çekilememesi sebebiyle zikredilir. Bu eserlerin bazıları kaybolmuş, bazıları ise tamamlanamamıştır: “*Monlā H'âce-zâde Muslihu'd-dîn Mustafâ bin Yûsuf bin Sâlih el-Bursevî: ...Ve dahı Tavâlî' Şerhi vardur ve Telvîh'e hâşiyesi vardur müsveddede kalmışdur. Ve dahı gayrı müsvedâtı çok idi lâkin fevt olduktan sonra tagıldı.*”; “*Monlā Kutbu'd-dîn Muhammed bin Kâdî-zâde er-Rûmî: ...Resâ'il ü fevâ'id den musannifâtı çok idi lâkin itmâmı müyesser olmadı. Zîrâ tâze iken medrese-i mezbûrda fevt oldı.*”

Bu anlamda zikredilen bir örnek vardır ki ani ve zamansız bir ölümün doğurduğu üzüntü ve kederin ifadesi olması bakımından dikkat çekmektedir: “*Monlā Veliyyü'd-dîn el-Karamanî: ...Veledî tâze iken fevt olmagı ile haylî mahzûn olup veledî ba'zı ebyât inşâd eylemiş idi. Esnâ-yı va'zında zikr idüp aglardı hâzırlar bile ağlaşurlardı.*”

Ölümü bildirilen isimlerin gerek kendilerinin gerekse başkalarının ölümlerini sezmeleri bu konuda dikkat çeken ayrıntılardan biridir. Burada ifade edilen zaman genel ve belirsiz bir zaman dilimidir: “*Şeyh Seyyid Velâyet: ...Bunların hayâtında Şeyh Sünbül Sinân marîz oldı. Dahı Şeyh Velâyet'e Sünbül Sinân vefât eyledi diyü ihbâr eyledüklerinde Şeyh Seyyid Velâyet aytdı Sünbül Sinân fevt olmadı. Ammâ benden sonra fevt olsa gerekdür. İnşa'llâhu te'âlâ benüm nemâzumı kılıcakdur didi. Hem Şeyh Seyyid Velâyet haber virdüğü üzere olup Şeyh Velâyet vefât eyledükde nemâzını Sünbül Sinân kılıvirdi.*”

Bununla birlikte ölüm hakkında çeşitli anlatımların da burada zikredilmesi önem arz eder. Bu tarz tanıtımlar ölüme dair ayrıntılar, ölümün şekli ve ölüm anında yaşanan olayları yansıtmaları bakımından dikkat çekmektedir: “*Monlā ‘Alā’ e’ d-dīn ‘Alī bin Yūsuf bin el-Mevlā Şemse’ d-dīn el-Fenārī: ...ve dahı evāhir-i ‘ömründe ayıtdı üç nesneye hācet diledüm ikisinün kabüllüğünde şübhem kalmadı. Hakk Te‘ālā’dan ricā iderüm ki üçüncüsünü de kabül eyleye. Birsı bu ki evimde fevt olanun ben evveli olam ikincisi bu ki marazum mümtedd olmaya. Üçüncüsü imān ile hatm olam didi. Fi’l-hakīka evinde evvel fevt olan kendüsü idi. Ve öyle namāzında haste oldu ikindü ezānında fevt oldu. Rāvī aydur bu ikisininde du‘āsı makbül olduğundan üçüncü du‘āsı dahı makbül olduğu fehm olunur.*”

Bu anlamda rüyada cereyan eden bir olayın nasıl bir hadiseye dönüştüğüne işaret eden şu tanıtım da eserde ölüm hadisesinin birbirinden farklı tezahürlerinden biri olarak yer almaktadır: “*Monlā Sirāce’ d-dīn: ...Sāhib-i kitābun vālidı H‘āce-zāde’den hikāyet ider ki düşümde gördüm elüm kesildi. Çok zemān geçmedi Sirāce’ d-dīn’ün fevti haberi geldi. Bunun mevti ru’ yāmun ta‘biri vāki’ oldu didi diyü rivāyet ider.*”

Bunun dışında siyasî ve dinî bir sebebe dayandırılan ölümler de olmaktadır. Bu münasebetle aşağıda zikredilen örneklerden ilki siyasî bir sebebe ikincisi dinî bir sebebe dayanmaktadır: “*Monlā İbrāhīm Paşa İbn Halīl İbn İbrāhīm İbn Halīl: Sābıkda zıkr olındı ki a’lāsı ceddı devlet-i ‘Osmāniye’de evvel kādī-‘asker olmışdur. Ammā babası Halīl Paşa Sultān Murād’a vezir oldu. Sultān Muhammed cülūs eyledükde İstanbul fethinden sonra Halīl Paşa’yı bir husûsdan ötüri haps idüp cemī‘ mālun aldı ve hapisde fevt oldu.*” ; “*Mevlānā Fahre’ d-dīn ‘Acemī: ... Monlā minbere çıkup Hurūfīler’ün mezhepleri bātıldur kendüler kāfir u zindīkdür diyü hükm idüp ve katlleri vācibdür diyü hükm idüp ve bunlārın katline mübāşeret idenlerün şu kadar sevābları vardur diyü beyān idüp ve re’islerini ashābı ile ahz idüp re’islerini ihrāk-ı bi’n-nār eyledi.*”

Şahısların ölümü münasebetiyle sıklıkla temas edilen bir husus vardır ki bu husus, ölüm hadisesi hakkında kısa bir tanıtımdan sonra ölen kişinin kabrinin meşhur olduğu ve burada yapılan duaların makbul olduğudur: “*Şeyh ‘Āşık Paşa İbn Şeyh Muhlis Baba: Kırşehirī nām mevzi’de tavattun idüp anda vefāt eyledi. Kabri meşhūr ve du‘āsı müstecābdur.*”; “*Şeyh Karaca Ahmed: ...Akhisār’a karīb yirde tavattun eyledi. Ve kabri dahı andadur. Kabrinde du‘ā müstecābdur ve marazī şifā bulur.*”; “*Monlā Şeyh Şahābe’ d-dīn: ...Ayaslug’da tavattun eyledi. Sene sekiz yüz sekiz hudūdunda vefāt idüp anda defn olındı. Kabrinde du‘ā müstecāb olmak ile ma‘rūfdur.*”

Tüm bu kullanımlarla birlikte bir durum tespitine dayalı olarak vefata dair malumatların çoğu zaman birkaç kelimeyi geçmeyen örneklerle sınırlı kalmasının bu dönemin anlayışını da yansıttığı kanaatindeyiz. Bu durum “âkıbet” kavramı ile ölümün hakikatine ve nihayetin ölüm ile vuku bulacağına işaret eden anlayışın bir tezahürü olarak yorumlanabilir: *Şeyh Hâcî Bayram Sultân el-Ankaravî: ...‘Âkıbeti Engürî’de fevt oldu kabri meşhûrdur...’*; *“Şeyh Pîr İlyâs el-Amâsî: ...‘Âkıbet anda fevt olup Amâsiyye’de olan bağçesinde defn olunmuşdur.”*; *“Monlâ Seyyid Ahmed ‘Abdu’llâh el-Kırımı: ...‘Âkıbeti İstanbul’da fevt oldu. Ve anda medfûndur.”*; *“Monlâ Hayre’d-dîn Halîl bin Kâsım İbn Hâcî Safâ: ...‘Âkıbet anda fevt olup sekiz yüz yetmiş tokuz târihinde cami’ yanında defn olındı.”*; *“Monlâ Ahmed Paşa İbn Hızır Beg bin Celâle’d-dîn: ...‘Âkıbet tokuz yüz yigirmi yedi târihinde fevt oldu.”*

Bazen ölüm haberini oluşturan bir bilgi tarihi bir hadiseye uzanır. Bu durum tabaka sistemine göre tanzim edilen bir eserde kronolojik bir sıranın padişahların değişimi münasebetiyle farklılaşmasına işarettir. Aynı zamanda çeşitli sosyal statü değişiminin de bir izahını oluşturmaktadır: *“Monlâ H’âce-zâde Muslihu’d-dîn Mustafâ bin Yûsuf bin Sâlih el-Bursevî: ...Sonra H’âce-zâde’ye İznik’e gitmege izn virdi. Az zemân geçdi Sultân Muhammed fevt olup Sultân Bâyezîd pâdişâh oldu. H’âce-zâde’ye Burûsa’da Sultân Medresesi’ni virdi. Günde yüz akçe ile ve hem Burûsa fetvâsını virdi.”*; *“Monlâ Sinân Paşa: ...Kaçan Sultân Muhammed fevt olup Sultân Bâyezîd pâdişâh oldukda Edrene’de Dârü’l-Hadîs Medresesi’ni virüp günde yüz akçe ‘ulûfe ta’yîn eyledi.”*

Şahısların ölüm sebebi, ölüm şeklini belirten tanıtlara bakıldığında ise bu konuda verilen örnekler sınırlı kalmaktadır: *“Monlâ Muhyi’d-dîn Dervîş Muhammed bin Hızır Şâh: ...Merhûm tamdan düşüp fevt olmuşdur.”*; *Monlâ Şeyh Muhammed Cezerî: ...Şeyh aydur “Ben Rûm’a geldüm oğlum mezbûr Muhammed benim ders vazîfelerümi cemî’an edâ eyledi vefât idince. Ve sekiz yüz on dördünde marâz-ı tâ’ûndan vefât eyledi.”*

Ölüm haberini oluşturan bilgilerin ve bununla ilgili tafsilatın değişmesi bazen müellifin bizzat olayları birebir müşahade etmesi ya da yakın birinin ağzından duyması münasebetiyle değişebilir. Bu tarz tanıtlarda ölüm hadisesi hakkında verilen malumatlar ve sonrasında gelişen olaylar uzun uzadıya takdim edilir: *“Monlâ Muslihi’d-dîn Mustafâ el-Kestelânî: ...Sâhib-i kitâbun vâlidî hikâyet ider ki Müsannîfek fevt oldukda ‘ulemâ-yı şehîr götürü defnine hâzır olup ol zemânda Kestellî İstanbul kâdisi idi. El-ân Sultân Selîm Câmî’i yeri anun evi idi. Mezârdan döndükde Monlâ Kestellî Magnisa-zâde ile Kâdî-zâde’ye bu gice bizde yatalum irta inşâ’llâh Monlâ Müsannîfek’ün mezârına bile gelem didükde Kâdî-zâde’nün evi ya’kîn idi. Monlâ Kestellî’ye*

ben eve varayında geleyüm didi vardı geldi. Monlā Kestellī'nün evinde cem'oldılar. Gice meclise bir hokka getürdi içinde ma'cün var. Merhüm haşîş yimek ile töhmetli idi. Sâhib-i kitâbun vâlidî aydur Kādî-zâde didi ki ol gice tahkîk eyledüm ki Haşîş ekline müdâvim idi. Merhüm hokkayı evvelâ kendü vâlidî çok ekl eyledi. Dahı Kādî-zâde aydur bana teklîf eyledi ben dahı kezbi ihtiyâr eyledüm didüm ki ben makdemce eve vardugımun hikmeti bu idi ben evde çok yidüm buyurun didi Magnisa-zâde 'ye ibrâm eyledi ol sehlice ekl eyledi. Bir zemândan sonra Kestellī'nün öti yetişdi. Dahı lübb-i ma'ârifê başlayup gâh 'ulûm-ı hikemiyyeden ol kadar dakâ'ik nakl eyledi ki 'ömrümde işitmedüm idi. Kezâlik 'ulûm-ı şer'iyede böyle hakâ'ik u dakâ'ik bast eyledi. Ve gâh tevârihden ve gâh kasâ'id-i 'Arabiyye'den ve bi'l-cümle zemâne kulagina degmemiş haka'ik u dakâ'ik bast eyledi.”

SONUÇ

Osmanlı biyografi literatüründe ulema biyografilerinin toplu ilk derlemesi olması münasebetiyle büyük bir önem arz eden *Şakâ'iku'n-Nu'mâniyye* içerdiği bilgiler ile de Osmanlı ilmî hayatı ve muhiti hakkında temel bir kaynak hüviyetine haizdir. Osmanlı ilim hayatını doğrudan yansıtan eser öncelikle “Osmanlı entelektüel hayatında kim kimdir?” sorusuna cevap vermektedir. Verilen cevaplar eserin hareket noktasını oluşturmaktadır.

Biyografik bilgi ve tanıtlarda günümüzde modern biyografilerde de aranan, isim-unvan-lakap, zaman ve mekân, aile-soy-akrabalık, evlilik ve çocuk durumu, ölüm ile ilgili tespitler çeşitli kullanımlar ile yer almaktadır. Her eserin bir hususiliği ve bu hususilik içinde kendine özgü bir tetkik ve tahkik usulü vardır. Bu anlamda yukarıda zikredilen isim-unvan-lakap, zaman-mekân vb. hususların her isimde aynı yoğunlukta ve aynı dikkatle verildiğini ifade etmek mümkün değildir. Zira bunun eserde bir standardı da bulunmamaktadır. Buna rağmen biyografilerde müellif, en temel noktalardan hareketle biyografik bilgileri tanzim etmiş bir insanın tanıtılması için en gerekli noktaları yakalamıştır. Yapılan tanıtlarda belirli kullanımlar etrafında bir tanıtım stratejisi oluşturulmaya çalışıldığı saptanmıştır.

KAYNAKÇA

Ahmed Rif'at (1998). *Osmanlı Toplumunda Sâdât-ı Kirâm ve Nakibüleşraflar, Devhatü'n-Nukabâ*, (Haz: Hasan Yüksel, M. Fatih Köksal), Sivas: Dilek Matbaası

ARSLAN, Mehmet (2013). *Hadikatü'l-Vüzerâ ve Zeyilleri*, İstanbul: Kitabevi Yay.

AYVANSARÂYÎ, Hâfız Hüseyin (2013). *Vefeyât-ı Ayvansarâyî*, (Çev: Ramazan Ekinci) İstanbul: Buhara Yay.

BABİNGER, Franz (2000). *Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri*, (Çev: Coşkun Üçok), Ankara: Kültür Bak. Yay.

ÇAPAN, Pervin (1993). "18.yy. Tezkirelerinde Edebiyat Araştırma ve Tenkidi ", Basılmamış Doktora Tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Ens., Elazığ.

ÇETİN, Nihat (Tarihsiz). "Anadolu Sahasında Yazılan İlk Dört Şuarâ Tezkiresinin Terkibi Üzerine Bir Araştırma" , İstanbul Üniv. Ed. Fak. Bitirme Tezi [Türkiyat Ens. T. 281], İstanbul

DERİN, Fahri Ç. (1978). *Hâfız Hüseyin Ayvansarâyî, Vefeyât-ı Selâtin ve Meşâhir-i Ricâl*, İstanbul: İstanbul Üni. Yay.

DİKMEN, Hamit (1980). *Edirneli Mecdî Efendi, Şakâyk-ı Numâniye Çevirisi İndeksi*, Yayınlanmamış YL Tezi, Ankara Üniv. SBE., Ankara.

DONUK, Suat (2016). *Türk Edebiyatında Vefeyâtnâme ve İsmail Belîğ'in Güldeste-i Riyâz-ı İrfân'ı*, Ankara: Gece Kitaplığı Yay.

DURMUŞ, Mustafa (2012). "Ölümü Güzelleştiren Eda: Türkçe Şair Tezkireleri İle Şairnâmelerde Ölümüne Bakış Ve Ölümün İfade Biçimleri Üzerine, Millî Folklor", Sayı: 94, s. 105-122.

EFENDİOĞLU, Mehmet (2010). *Tabakât (Hadis)*, DİA, XXXIX. Cilt, , s. 291-292.

GÖNÜL, Behcet (1945). *İstanbul Kütüphanelerinde Al-Şakâ'ik Al-Nu'mâniya Tercüme ve Zeyilleri*, *Türkiyat Mecmuası*, S. VII-VIII/2, s. 136-168.

İSEN, Mustafa (1997). *Ötelerden Bir Ses – Divan Edebiyatı ve Balkanlarda Türk Edebiyatı Üzerine Makaleler*, Ankara: Akçağ Yayınları.

KAPLAN, Mahmut (Winter 2012). *Güldeste-i Riyâz-ı İrfân'da Vefatlara Düşülen Notlar*, *Turkish Studies*, Volume 7/1, s. 57-80.

KAYACIOĞLU İsmail (1998). *Şakā'iku'n-Nu'māniyye Zeyillerinden Vekāyi'ü'l-fudalâ'daki Şair Biyografileri*, Yayınlanmamış YL Tezi, Gazi Üni., SBE, Ankara.

KILIÇ, Filiz (1998). *XVII. Yüzyıl Tezkirelerinde Şâir ve Eser Üzerine Değerlendirmeler*, Ankara: Akçağ Yay.

KILIÇ, Filiz (2013). *Klâsik Türk Edebiyatının Peşinden*, Ankara: Grafiker Yayınları.

Nev'izâde Atâyî (2017). *Hadâ'iku'l-Hakâ'ik Fî Tekmiletî's-Şakā'ik*, (Çev: Suat Donuk), İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı.

ÖNGÖREN, Reşat (2010). *Tabakât (Tasavvuf)*, *DİA*, XXXIX. Cilt, s. 295-296.

ÖZ, Mustafa (2010). *Tabakât (Kelâm)*, *DİA*, XXXIX. Cilt, s. 294-295.

ÖZ, Yusuf (2011). *Tezkire (Fars Edebiyatı)*, *DİA*, XXXXI. Cilt, s. 68-69.

ÖZCAN, Abdülkadir (2001). *Fındıklılı İsmet Efendi*, *DİA*, XXIII. Cilt, s. 139-40.

ÖZCAN, Abdülkadir (2003). *Mehmed Mecdî*, *DİA*, XXVIII. Cilt, s. 228-29.

ÖZCAN, Abdülkadir (2010). *eş-Şekā'iku'n-Nu'māniyye*, *DİA*, XXXVIII. Cilt, s. 485.

ÖZCAN, Abdülkadir (2010). *Şeyhî Mehmed Efendi*, *DİA*, XXXIX. Cilt, s. 82-83.

- SOLMAZ, Süleyman (2012). *Onaltıncı Yüzyıl Tezkirelerinde (Ahdi, Gelibolulu Âli, Kınalızâde, Beyânî) Şârin Dünyası*, Ankara, Akçağ Yay.
- Şeyhî Mehmet Efendi (2018). *Vekâyi'ü'l-Fuzalâ* (Çev: Ramazan Ekinci), İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı.
- Taşköprülü-zâde (1985). *Eş-şekâ'iku'n-nu'mâniyye fî 'Ulemâ'i'd-devleti'l-'Osmâniyye* (Çev: Ahmed Suphi Furat), İstanbul: Edebiyat Fakültesi Yay.
- Taşköprülü-zâde (2007). *Osmanlı Bilginleri (eş-Şakâ'iku'n-Nu'mâniyye fî 'ulemâ'i'd-Devleti'l-'Osmâniyye)*, (Çev: Muharrem Tan), İstanbul: İz Yay.
- Taşköprülü-zâde Ahmed Efendi (2019). *Eş-Şakâ'iku'n-Nu'mâniyye fî 'Ulemâ'i'd-Devleti'l-'Osmâniyye (Osmanlı Âlimleri)*, (Çev: Muhammet Hekimoğlu), İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı.
- TOLASA, Harun (1983). *Şair Tezkirelerinde Örnek Verme İşlemi*, Ege Üniv. Sos. Bil. Fak. Derg. C. I, S.I, İzmir.
- TOLASA, Harun (2002). *Sehî, Lâtîfî ve Âşık Çelebi Tezkirelerine Göre 16. Yüzyılda Edebiyat Araştırma ve Eleştirisi*, Ankara: Akçağ Yay.
- Uşşâkizâde Seyyid İbrahim Hasîb (2017). *Zeyl-i Şakâ'ik*, (Çev: Ramazan Ekinci), İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı.
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı (1992). *Osmanlı Devletinin İlmîye Teşkilâtı*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- YAVUZ, Yusuf Şevki (2011). "Taşköprü-zâde Ahmed Efendi", *DİA*, XL. Cilt, s. 151.
- YAZAR, İlyas (2013). "Şair Tezkirelerinde Ölüm Bağlamında Dil ve Üslup Üzerine Bir İnceleme", *CBU Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 11, s. 457-466.
- YILDIRIM İsmail (2018). Fındıklı İsmet Efendi'nin *Tekmiletü's-Şakâ'ik Fî Hakkı Ehli'l-Hakâ'ik'i [İnceleme-Metin-Dizin]*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Kırıkkale Üniv. SBE, Kırıkkale.